

O SIMULTANOM SLOVENSKO-HRVATSKOM BILINGVIZMU¹

(na primjeru slovensko-hrvatskog bilingvala)

Vesna Požgaj Hadži

Simona Kranjc

Filozofski fakultet, Ljubljana*

U radu se prikazuju neki aspekti razvoja simultanog slovensko-hrvatskog bilingvala, koji živi u obitelji u kojoj se primjenjuje strategija jedna osoba — jedan jezik (otac — slovenski, majka — hrvatski) i u slovenskom jezičnom okruženju. Govori se o ovisnosti između slovenskog i hrvatskog jezika, o glavnom (dominantnom) jeziku, o međujezičnim interferencijama te o utjecaju jezika okoline na dječju komunikacijsku kompetenciju. Rezultati eksperimentalnog istraživanja desetogodišnjeg slovensko-hrvatskog bilingvala potvrdili su međuovisnost između slovenskog i hrvatskog jezika, dominantnost slovenskog jezika, veći broj slovenskih interferencija na svim jezičnim razinama u hrvatskome jeziku te utjecaj jezika okoline (ili slovenskog ili hrvatskog) na komunikacijsku kompetenciju bilingvala.

Ključne riječi: bilingvizam, hrvatski jezik, slovenski jezik, interferencije

■ UVOD

Govorni razvoj djeteta koje živi u višejezičnoj obitelji razlikuje se od govornog razvoja djeteta jednojezične obitelji. Zbog toga razvojna psiholingvistika u istraživanju uključuje analizu i opis razvoja govora bilingvala kao poseban tip učenja jezika u djetinjstvu. Neki istraživači (Hakuta i Diaz, 1985) pretpostavljaju da se u bilingvalne djece rano razvija mogućnost analize strukturnih karakteristika jezika, i to zbog činjenice što bilingvizam omogućuje rano razlikovanje između riječi i referenta (Kranjc, 1998). Do sličnih tvrdnji dolazili su i drugi autori smatrajući da izlaganje dvama jezicima vodi usredotočenju na formalne karakteristike obaju jezika. Te su misli pobudile zanimljivu pretpostavku da bilingvali, zbog sposobnosti svjesne formalne analize u oba jezika, prije nauče određene gramatičke strukture nego jednojezična djeca i da pri tome rade manje

pogrešaka. Slična je i pretpostavka da rani bilingvizam vodi detaljnijem razumijevanju pravila obaju jezika. Mogli bismo se također složiti s Clynom (1987:85), koji kaže da djeca »koja su kod kuće odgojena bilingvalno imaju više mogućnosti nego njihovi jednojezični vršnjaci te da već od ranih godina razvijaju svijest o jeziku«. Riječ je o pretpostavci da rani bilingvizam vodi detaljnijem razumijevanju pravila obaju jezika.

Kada je dijete simultano, redovito i kontinuirano izloženo utjecaju dvaju ili više jezika, govorimo o simultanom bilingvizmu (Vilke, 1991). Unutar procesa bilingvalnog učenja jezika treba razlikovati između a) bilingvalnog učenja prvoga jezika i b) bilingvalnog učenja drugoga jezika. U prvome slučaju riječ je o procesu kada dijete uči dva ili više jezika od rođenja ili barem od prvog mjeseca nakon

* Vesna Požgaj Hadži, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; tel. ++ 386 1 241 12 96, faks 425 93 37, e-mail: Vesna.Pozgaj-Hadzi@ff.uni-lj.si

Simona Kranjc, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija; tel. ++ 386 1 241 12 90, faks 425 93 37, e-mail: Simona.Kranjc@quest.arnes.si

rođenja; u drugome slučaju riječ je o izlaganju drugome jeziku koje počinje nakon prvog mjeseca rođenja i obavezno prije 2 godine. U literaturi se upotrebljavaju različiti termini za nazive jezika: nekadašnji termini materinski i nematerinski jezik (Mikeš, 1997; Dodson, 1983) uglavnom se zamjenjuju terminima prvi i drugi jezik. Neki autori, npr. (Stern, 1983) definiraju materinski jezik prema dvama kriterijima: a) prema kronologiji usvajanja/učenja jezika i b) prema stupnju znanja jezika. Isti autor pod materinskim jezikom razumijeva jezik koji smo usvojili u ranome djetinstvu (prvi jezik), u obitelji (obiteljski jezik, materinski jezik) i u okolini u kojoj živimo (izvorni jezik). U ovome radu pod prvim jezikom razumijevamo „jezik koji čovjek uči/nauči prvo i koji načelno – u normalnim okolnostima – čovjeku daje prvi odnosno temeljni identitet“, a pod drugim jezikom, koji je ujedno i jezik okoline smatramo „jezik koji pojedinac uči/nauči uz prvi ili iza njega, u školi, a prvenstveno iz okoline u kojoj živi; to je službeni jezik i/ili jezik javnog života u određenoj državi koji čovjek nauči radi komunikacijskih potreba“ (Ferbežar, 1999: 417–418). Postoje slučajevi kod bilingvizma ili višejezičnosti u kojima je teško razgraničiti prvi i drugi jezik zbog, kaže Ferbežar (1999:417), »intimne odluke pojedinaca kojem će jeziku dati prednost«. Uz stalni kontakt s dvama jezicima iznimno je važan i način na koji su jezici predstavljeni bilingvalno. Romaine (1989) govori o trima mogućnostima bilingvalnog učenja:

- a) jezik (jezici) koji(e) roditelji govore s djetetom
- b) jezik (jezici) koji(e) roditelji smatraju prvim
- c) do koje granice jezik (jezici) roditelja odražavaju dominantni(e) jezik(e) društva u kojem obitelj živi.

Najvažnijim se čini prvi čimbenik. U razgovoru s djetetom roditelji mogu birati među različitim strategijama izbora jezika. Jezik može biti vezan za osobu ili za govorni položaj, kada sve osobe u određenoj situaciji govore jedan jezik, a u drugoj situaciji drugi. Izbor jezika

može biti i vremenski ograničen – jedan se dan u obitelji govori jedan jezik, a drugi dan drugi. Pri izboru strategije veoma je važno provoditi izabranu strategiju da dijete ne zbunimo različitim nelogičnim odlukama za neki od jezika.

■ **EKSPERIMENTALNO ISTRAŽIVANJE**

Problem

U bilingvalne djece govori se o nekoliko pojava tipičnih za njihov razvoj (Grosjean, 1982; Vilke, 1991): a) miješanje jezika u početnoj fazi, b) postupno odvajanje dvaju jezika, c) interferencije jednog jezičnog sustava na drugi, d) jedan od jezika postaje dominantnim, e) promjenom uvjeta nastaju promjene u ravnoteži dvaju jezika. Posljednje tri pojave zanimale su nas na primjeru simultanog bilingvala, koji živi u bilingvalnoj obitelji u kojoj se primjenjuje strategija jedna osoba – jedan jezik; ispitanik hrvatskim jezikom komunicira s majkom a slovenskim, koji je ujedno i jezik obrazovanja i okoline, s ocem. Ispitaniku su oba jezika, i hrvatski i slovenski, prvi jezici; u daljnjem tekstu navodimo ih kao L_{1h} i L_{1s} . Zbog teškog razgraničavanja između prvog i drugog jezika, u ovome radu odlučile smo da oba jezika (hrvatski i slovenski) budu prvi jezici.

Cilj

Istraživanjem se željelo odgovoriti na ova pitanja:

- a) kakav je odnos između L_{1h} i L_{1s} jezika
- b) koji je od jezika glavni (dominantan)
- c) kakve su interferencije između L_{1h} i L_{1s}
- d) koliko jezik okoline utječe na komunikacijsku kompetenciju u L_{1h} i L_{1s} .

Hipoteze

Naše hipoteze bile su ove:

- a) postoji međuovisnost između L_{1h} i L_{1s}
- b) jezik okoline u kojoj ispitanik živi ujedno je i dominantan jezik

- c) veći broj interferencija pojavljuje se na svim jezičnim razinama u L_{1h}
- d) veći broj interferencija pojavljuje se kada je ispitanik duže izložen jednom od jezika
- e) jezik okoline najznačajniji je vanjski čimbenik koji utječe na komunikacijsku kompetenciju.

Opis istraživanja

Istraživanje je provedeno s desetogodišnjakom (rođen je 1988. u Ljubljani) koji je od rođenja izložen i hrvatskom i slovenskom jeziku, a živi u slovenskom jezičnom okruženju. Zbog toga je ispitanik vremenski mnogo više izložen slovenskom jeziku, i to svim njegovim funkcionalnim stilovima, a posebice treba istaknuti učenje standardnog slovenskog jezika (od 3. godine u vrtiću i od 7. godine u osnovnoj školi). Hrvatskim jezikom ispitanik govori u slovenskom jezičnom okruženju s majkom i s osobama kojima je hrvatski materinski te u posjetima i boravcima Hrvatskoj (svake godine u Hrvatskoj boravi oko 2 mjeseca). Ispitanik, dakle, govori kolokvijalni hrvatski, standardni hrvatski nikada nije sustavno učio, ali čita knjige na hrvatskom jeziku i to različitih funkcionalnih stilova.

Materijal za analizu

Za analizu su nam poslužili razgovori koje smo snimile na Sonyjev TCM-40DV diktafon i poslije za potrebe rada transkribirale. S ispitanikom su razgovarale osobe s kojima on govori ili hrvatski ili slovenski jezik. Snimljenu građu možemo podijeliti u 4 faze:

- a) Prvo snimanje na slovenskom jeziku (14. 7. 1998.) nakon kontinuiranog dužeg boravka u slovenskom jezičnom okruženju.
- b) Prvo snimanje na hrvatskom jeziku (21. 7. 1998.) nakon dužeg boravka u slovenskom jezičnom okruženju, ali neposredno nakon dolaska u hrvatsko jezično okruženje (Istra).
- c) Drugo snimanje na hrvatskom jeziku (30. 8. 1998.) nakon dužeg boravka u hrvatskom jezičnom okruženju, ali neposredno

nakon dolaska u slovensko jezično okruženje.

- d) Drugo snimanje na slovenskom jeziku (31. 8. 1998.) nakon dužeg boravka u hrvatskom jezičnom okruženju, ali neposredno nakon dolaska u slovensko jezično okruženje.

Svako snimanje sastojalo se od tri dijela:

- a) spontana komunikacija o logorovanju u Sloveniji (prvo snimanje na slovenskom i prvo snimanje na hrvatskom jeziku), odnosno o školskim praznicima u Novigradu (drugo snimanje na hrvatskom i drugo snimanje na slovenskom);
- b) pričanje vlastite priče, koju je ispitanik napisao na slovenskom jeziku o *Čarobnim sjemenkama*, i to u sva četiri snimanja;
- c) čitanje skupova riječi u kojima se pojavljuju tipični glasovi-pogreške zbog interferencije dvaju srodnih jezika (npr. u hrvatskom su jeziku bile riječi zasićene glasovima *e, o, r, č, ć, lj, l, nj, v*; te u slovenskom jeziku riječi zasićene glasovima *e, o, č, lj, nj, v*; također u sva četiri snimanja).

U ovome radu donosimo samo rezultate analize spontane komunikacije i analize priče dok usporedbe monologa i dijaloga te analize skupova riječi s glasovima-pogreškama ostavljamo za neki drugi rad.

REZULTATI ANALIZE GOVORA I RASPRAVA

Analizom snimljene spontane komunikacije na hrvatskom i slovenskom jeziku dobili smo zanimljive rezultate o međuovisnosti između L_{1h} i L_{1s} , o L_{1s} kao glavnom jeziku te o međujezičnim interferencijama na koje, između ostalog, utječe i jezik okoline. U radu su za ilustraciju dani ulomci iz snimljene građe.

Hrvatski jezik

Poznata je činjenica da govoreni diskurs, za razliku od pisanoga, ima vlastitu strukturu,

svoje oblike i stilove (Granić, 1997). Upravo jezični i nejezični elementi govorenog diskursa, odnosno vrednote govorenog jezika vide se i u snimljenoj građi obaju jezika. Navodimo samo neke karakteristike ispitanikova govorenog diskursa:

- a) česte redukcije i omisije: *ukro, crto, tak, ak, ko, vozit, ništ, dovršit, hodat...*
- b) ponavljanja pojedinih leksema i sintagmi: *...no, i onda smo imali, smo morali, smo imali igricu, smo morali...; ...s njom sam se svaki dan igrao i ...svaki dan smo se kupali i puno sam ronio svaki dan...*
- c) poštalice: *no, ovaj, onaj...*
- d) oklijevanja izražena praznom stankom: *No, drugi dan... smo... svaki dan...*

Međuovisnost L_{1h} i L_{1s}

Hipoteza o međuovisnosti L_{1h} i L_{1s} polazi od činjenice da je »usvajanje L_2 u izrazito velikoj mjeri zasnovano na solidnom poznavanju materinskog jezika i vladanju njime« (Dodson, citirano prema Kolorz, 1993:42). Istraživanja su pokazala da između L_1 i L_2 postoji međuovisnost; odnosno stupanj poznavanja materinskog jezika u pozitivnoj je korelaciji sa stupnjem poznavanja nematerinskog jezika (Mikeš, 1997). U čemu se očituje međusobno »potpomaganje« između slovenskog i hrvatskog jezika? Najizrazitije u upotrebi leksema i sintagmi kojih se ispitanik u danoj situaciji ne može prisjetiti, pa često umjesto hrvatskih leksema koristi slovenske (*...i osam ovih stauka kak se u šumi obnaša, vede. ili ...žive srečno do kraja svojih dana*). Ponekad se ispitanik sam i ispravlja (*je vidio da je zrasla jedna velika buča, par sunčanica... No, onda je iz one tikve...*). U ispitanika nailazimo na primjere jezične kreativnosti (Mikeš, 1997), odnosno primjenjuje jezična pravila i lekseme usvojene u slovenskom jeziku i u hrvatskome. Npr. analogijom od slov. *sončnice* izvodi *sunčanice*, ili npr. fonem *r* na početku riječi izgovara kao u slovenskom jeziku s poluglasom, *araž* umjesto *raž*. Međuovisnost hrvatskog i slovenskog jezika

prisutna je i u mnogim svakodnevnim situacijama u kojima ispitanik često postavlja pitanje: *Kako se to kaže na hrvatskom jeziku?*

Glavni (dominantni) jezik

U razvoju bilingvala jedan je od jezika glavni, što ovisi o intenzitetu i kvaliteti interakcije, pa to jedanput može biti prvi jezik (materinski), a drugi put drugi (nematerinski) jezik (Dodson, 1983). Do odlaska ispitanika u vrtić hrvatski jezik bio je dominantnim jezikom, jer je ispitanik vrijeme uglavnom provodio s majkom. Do obrata među jezicima dolazi odlaskom u vrtić, a naročito odlaskom u slovensku školu. Tada slovenski jezik postaje (glavnim) dominantnim jezikom. Od tada je s ispitanikom sve teže ostvariti strategiju jedna osoba – jedan jezik, pa u svakodnevnoj komunikaciji ispitanik često odgovara sebi lakšim jezikom – slovenskim. Dominantnost jezika okoline i obrazovanja odražava se na svim jezičnim razinama u hrvatskome jeziku, naročito na leksičkoj razini, i to u upotrebi slovenskih leksema i sintagmi, koje ispitanik često i sam ispravlja, npr. *Nekoč je bio jedan kmet koji... selfak... Ne znam u bistvu*. Poseban problem predstavlja međujezična homonimija (npr. *to je tamo gdje umjetnici svoje slike rastavljaju; slov. razstava, hrv. izložba; slov. izložba, hrv. izlog*) kao i upotreba gramatičkih oblika tipičnih za glavni jezik, npr. dvojine, opisne komparacije i dr. (*...sta si morala dva svezat nogu skupa, bolje malo*).

Međujezične interferencije

Poznavanje dvaju ili više jezičnih sustava redovito vodi do interferencija među jezicima u kontaktu, i to i u bilingvalnih govornika i u učenju stranoga jezika. Interferencije koje se javljaju u kontaktu srodnih jezika, kao što su hrvatski i slovenski, jače su i dublje nego u slučaju nesrodnih jezika. Intenzitet interferencija zapravo je proporcionalan stupnju genetske srodnosti jezika (Krisin, 1990). Rezultat su interferencija pogreške na svim jezičnim razinama. One se kod srodnih jezika lako uočavaju, ali teško ispravljaaju i otklanjaju, što se uočava

kod bilingvala, studenata koji uče hrvatski jezik, a slovenski im je materinski (Požgaj Hadži, 1998), pa čak i kod prevoditelja (Požgaj Hadži, 1999). Što je slovenski jezik postajao dominantnijim, interferencijske su pogreške u hrvatskom jeziku postojale sve brojnije. Zato je u hrvatskome dijelu snimljene građe posebno zanimljiva analiza interferencijskih pogrešaka koju ćemo podrobnije predstaviti. Za ilustraciju navodimo dva kratka odlomka iz 1. snimanja o logorovanju (Tekst A) te iz 2. snimanja o školskim praznicima u Novigradu (Tekst B).

Tekst A

Prvo snimanje (21. 7. 1998.)

— Logorovanje

(Ispitivačeva su pitanja u kurzivu)

.../ Reci mi, ti si sad bio u izviđačima. I što ste vi naučili o prirodi? O šumi, o drveću?

Ovaj, puno. Da, i imali smo isto ove... šumske škole. Tamo su nas učili sa lukom strijelati i geografske znake i ak je ko, recimo, ranjen ili u nezavesti što napraviš. I onda smo isto radili, taku tehniku smo imali, recimo past za pouhe smo radili ili postavljali igralište za odbojku ili badminton.

Da, rekao si da si dobio neke značke. Te si značke zaslužio prepoznavanjem bilja, lišća... Što ste to skupljali?

Za narauoslovca sam dobio – to je našitak nije značka. Sam moraou skupljati pet šumskih lista, no, i... pet šumskih lista i osam ih napisati, šumskih, i osam poljskih i osam vrtnih i... osam ovih... stauka kak se u šumi obnaša, vede.

Po lišću ti razlikuješ drvo?

Da.

Kakvo je borovo lišće?

Bor nema lišća.

Nego što ima?

Iglice.

A kakav je hrast?

Je listav. Lišće ima. *.../*

.../ Što ste vi radili, ti i Izidor, kad ste čuvali zastavu?

Ja sam, recimo, čuvao dva sata zastavu on pa dva sata jedilnicu i onda sam video jednu krastaču kako mi je po cipeli lazila i ovog, pouha i šišmiša.

Jesi se bojao šišmiša?

Ne.

A što je Izidor radio dok si ti čuvao?

Izidor je pa stražio jedilnicu i se lijepo grijao na svjećici.

A tebi je bilo hladno?

Ne, zato jer sam imao termopulover.

A što si imao na glavi?

Kapucu.

Dobro. Hoćeš li još nešto reći o logorovanju?

Ne.

Hvala.

Ni za kaj.

Tekst B

Drugo snimanje (31. 8. 1998.)

— Školski praznici u Novigradu

.../ Što je bilo zanimljivo na večeri?

Zanimljivo je bilo to da je bilo puno hrane i da je bila lijepo ukrašena i da sam dobro jeu. To je bilo jedino zanimljivo. Još dobro da nije bilo puno ljudi zato jer onda bi morali... onda bi više pojeli. Ja ne jedem baš jako brzo, ne, tako da bi mi već sve pojeli, ne. Ne bi mogo sve ja pojest što bi htjeo.

Što ste obično imali za ručak?

Na sreću nismo imali graha koji jedemo svaki... graška koji jedemo svaki dan u Ljubljani. Ali na sreću smo imali skoro svaki dan paštu i uvijek smo imali goste. Niti jedan dan nije biu koji ne bi imali gosta.

Da li se to tebi sviđa ili ne sviđa?

To se mi jako sviđa jer onda imam društvo i slušam razgovore od starca.

Smiju li se slušati razgovori od staraca?

Smiju se, nije zabranjeno, ali nije baš lijepo.

A da li je nešto zanimljivo bilo u tim razgovorima?

To moram ja još razmislit, ću poslje reći, ali jako poslje. /.../

/.../ Da li je još nešto bilo možda zanimljivo? Grisija?

Da. Bio sam kod tog mojeg prijatelja Đaninota koji ima u Labincima doma atelje. No, išo sam s njim jako rano ujutro u atelje i tamo sam crtao slike. Dvije, jednu jedan metar velik papir po dužini i po širini pola metra sam, gore sam crtao tikve s pastelnim bojicama i neke ruže u vazi. I onda sam sve, tamo sam mogao

brusat s nekim, ne znam čim, nekim razređivačem, i mogao sam tamo, mogao sam izmišljati boje i sve. I nacrtao sam dvije slike koje je taj Đanino mi je posudio okvir i onda smo to dali na Griziju, to je tamo gdje umjetnici svoje slike rastavljaju, onda dobe nagrade. Mogu isto djeca ić, sam dobio diplomu. To je u Rovinju.

Na primjeru spontane komunikacije u oba snimanja analizirali smo slovenske interferencije u govoru ispitanika po jezičnim razinama: fonetsko-fonološkoj, morfološko-morfonološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj. Rezultati analize pokazani su u tablici 1.

Tablica 1. Slovenske interferencije po jezičnim razinama

Razina	1. snimanje	2. snimanje
fonetsko-fonološka	* /l/ igrauca * /l/ naravoslouca * -o napraviou * redukcije i omisije: ukro, napravit	* -o radiou, igrau * omisije: razgledat
morfološko-morfonološka	* sibilarizacija vodniki našitki * rod imenica čudne oblike * dvojina sta si morala dva svezat sta se poručila * deklinacije ide s umjetnikoma pet šumskih lista učili su nas geografske znake onim bratoma * komparativ bolje malo	* sibilarizacija umjetniki * deklinacije Đaninota * komparativ bolje siromašan
sintaktička	* položaj enklitika ...Je listav. ...i se lijepo grijao. ...smo morali stražit zastavu * ne + gl. + G nije ukrao zastave	* položaj enklitika Je išao drugi dan pogledat... ...i je jako lijepo zvučalo * ne + gl. + G nismo imali graha
leksička	nezavesti obnaša, vede jedilnica lazila kapucu pridelke ovire Ni za kaj...	susjeda ima hčerku nismo imali graha rastlina rastavljaju (slike)

Komentar

- a) Na fonetsko-fonološkoj razini javljaju se česte redukcije i omisije, koje su inače tipične i za govornike hrvatskog i slovenskog jezika kao materinskog, npr. izgovor -o u pridjevu radnom kao -ou te interferencije u izgovoru fonema /l/, /v/, /r/ i dr. (Požgaj Hadži, 1995).
- b) Na morfološkoj razini više je interferencija: neprovođenje sibilizacije, pogreške u deklinaciji i rodu, upotreba opisne komparacije, upotreba dvojine.
- c) Za sintaktičku je razinu najtipičnija i dosljedna pogreška u oba snimanja – položaj enklitika koje su u hrvatskome postavljene prema pravilima slovenskog jezičnog sustava. U oba se snimanja također pojavljuje nepravilan direktni objekt uz negaciju *ne*, npr. *nije ukrao zastave* umjesto *zastavu* (slov.: *ni ukradel zastave*).

- d) Najviše interferencija javlja se na leksičkoj razini, posebice u prvome snimanju.

Jezik okoline i komunikacijska kompetencija u L_{1h} i L_{1s}

Govoreći o bilingvizmu, ni u kojem slučaju ne smijemo zaboraviti okolnosti (i povoljne i nepovoljne) u kojima se on pojavljuje, jer upravo one mogu prouzročiti promjene u ravnoteži dvaju jezika. Jedan od najznačajnijih vanjskih čimbenika koji utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala jest jezik okoline. U kakvom su odnosu jezik okoline i interferencije između L_{1h} i L_{1s} pokazala je usporedba interferencijskih pogrešaka prvoga i drugoga snimanja. Usporedivši ih, dobili smo tri skupine pogrešaka: one koje se pojavljuju samo u 1., odnosno 2. snimanju te one »najtvrdokornije« koje se pojavljuju u oba snimanja i koje su prikazane u tablici 2.

Tablica 2. »Najtvrdokornije« pogreške

Razina	»Najtvrdokornije« pogreške
fonetsko-fonološka	* pridjev radni -o * redukcije, omisije
morfološka-morfološka	* sibilizacija * deklinacija * komparativ
sintaktička	* položaj enklitika * ne + gl. + G
leksička	* homonimi

»Najtvrdokornijim« pogreškama treba posvetiti posebnu pozornost jer su one toliko nesvjesne da čak ostaju i trajne: na fonetsko-fonološkoj razini to je izgovor -o u pridjevu radnom te redukcije i omisije, na morfološkoj razini sibilizacija, deklinacija i opisna komparacija te na sintaktičkoj razini automatizirani red riječi i direktni objekt uz negaciju *ne*.

Možemo zaključiti da jezik okoline (ili hrvatski ili slovenski) utječe na komunikacijsku kom-

petenciju bilingvala. U dječjem je govoru više interferencija kada je dijete duže i kontinuirano izloženo jednom od jezika; u našem je slučaju manje slovenskih interferencija onda kada je ispitanik duže boravio u hrvatskoj jezičnoj okolini.

Slovenski jezik

U slovenskom govornom diskursu, koji je ispitaniku jezik okoline u kojoj živi i njegov jezik

obrazovanja, vide se karakteristike koje i inače ima govoreni diskurs. Iz snimljene građe vidi se da se govor ispitanika razlikuje s obzirom na to sudjeluje li u komunikaciji s drugom osobom ili pripovijeda priču. Razlikovanje tih dvaju tipova govorenog diskursa mogli bismo pripisati:

- a) strukturi teksta (jednom je riječ o dijalogu, drugi put o monologu) ili
- b) funkciji teksta (jednom je riječ o nebeletrističkome, a drugi put o beletrističkome tekstu).

Objve vrste diskursa možemo razlikovati s obzirom na neke karakteristike na fonetsko-fonološkoj i sintaktičkoj razini. Za dijalog su tipične česte redukcije i omisije, odnosno izgovaranje vokala niže u vokalskom trokutu koje dovodi do njihova ispuštanja, najčešće npr. na kraju riječi (*dost* ← *dosti*, *mel* ← *imeli*, *mal* ← *malo...*), na početku (*mel* ← *imeli...*) i u sredini riječi (*pər* ← *pri*, *prjatlom* ← *prijateljem...*).

Za ilustraciju navodimo dva kratka odlomka iz 1. snimanja (Tekst C) i iz 2. snimanja o logorovanju (Tekst D).

Tekst C

Prvo snimanje (14. 7. 1998.) **— Taborjenje**

.../ In kako sta stražila zastavo?

Jst sm biu pr zastavi in sm pač gledu, da kdo ne ukrade, Izidor pa je stražu ekonomat, pa jedilnico ... pa plenk, to je blo skupi, ne. No, in js sm vidu, k se je neki plazal po mojem čeu. K sm posvetu je bla hrastača. No pa pouhou je blo velik ...

Kaj pa kdo od tvojih kolegov, tabornikov? Je prišel kdo in jo hotel ukrasti?

Eni so pršli, sam jih rajš nism šou ujet, kr sm biu prepričan, da ... in če bi js teku za njimi, bi potem oni pršli in bi jo ukradl, pa sm rajš tam ostau.

Torej sta bila z Izidorjem uspešna in sta obrnila zastavo?

Ja, sva.

Kaj pa potem?

No in drugo jutro ... Edino, kar mi ni blo na ceumu taboru ušeč, je bla telovadba. Mi je šla tok na žiuce, ko si nausezgodl zjutri moru tečt in use. No potem smo mel tist ... smo mel gozdne šole in smo strelal z lokom v tarčo ... pa šotorke smo postaulal. *.../*

Tekst D

Drugo snimanje (31. 8. 1998.) **— Školski praznici u Novigradu**

.../ San, ali si ti že kaj sam napisal?

Ja, vam bom povedu zgodbo, ki sam jo js napisu, **po imenu** Čarobna semena. No, nekoč je biu revan kmet in imeu je tri sinove: najmlajšega, malo starejšega in najstarejšega. Starejša sta se poročila in odšla s hiše. No, tako je ostau samo še mlajši brat. Odločiu se je, da bo šou v Jeruzalem. Imeu je dougo dougo pot in jahau je na osličku, ki ga je poimenoval Kuki. Ime mu je bilo Petar. Ko je končno prispeu v Jeruzalem, si je nekje na bolj samotnem kraju narediu šotor in se odpočiu. Zelo trdno je spau. Ko je prišeu, ko je začeu štet denar in se odločiu, da bo šeu nakupovat v mesto. Odšeu je v mesto in kupiu samo robo: tisto ter ono pa darila in use. Pri nekem bolj reunem trgovcu je zagledau majhno mošnjjo, pouno čarobnih semen. Odločiu se je, da bo še to kupiu, in res kupi in spravi se v šotor. Spet trdno zaspi in ko se drugo jutro prebudi, zagleda semena, kako se usa bleščijo iz mošnjje. No, in hoteu jih je prijeti v roko – čim se jih je dotakniu, semena **so nehala bleščati**. *.../*

.../

.../ Kje si razstavljal slike?

Na Griziji. To je ena ulica, kjer umetniki pridejo, dajo gor svoje slike in čakajo na podelitu diplom. No tko da ... **Traje** pa ceu dan. No, in js sm tud razstaulju svoje slike, na konc sm dobiu diplomu. Ta Grizija je čist neresna za otroke. In sm se odloču, da ne bom več šou na to Grizijo in briga me, ampak že lansko leto sm to reku, in res nism šou na Grizijo, ampak so mel v Novigradu eno tud tako delaunico in

je ... lepo potekala in potekala je tko, da smo šli po eni ulici, ko se imenuje Duga ulica. No, in tm je kər tko, je kər zlo pusto, so stare hiše še, no, in potem smo si, mislam, ne, kje bi lahko biu kəkšn, kje kaj manka, da bi to polepšau. No, in tko smo polepšal z rožami, smo narisal, rečmo, js sm ene velke rože narisu, se pa zlo dobr spomnam, kar je blo **velikim** ušeč, da smo se ... To je bla ena taka hiša, ko je mela ene take grozne rešetke. In tm smo narisal zapornika, ko upije, da bi rad šou van. No, in tko smo, lepo smo ga dal v rešetke, pa eno roko je meu udzuni pa mahu. Potem smo znak ukrasil z očmi pa usti, potem posod so ble še rože, pa vrči, moj bratranc je narisu ene vrče, potem smo pa še, potem smo še eno drevo ukrasil, ki je blo čist pouno jabouk. V kəkšnih jabolkih so bli tud črvčki in še ptičke so tko dol visele.

In kaj si še počel?

In usak dan sm se kopu, kr sm že povedu. Usak dan smo mel ubiske, ne, in to mi je blo zlo dobr, kr mi ni blo potem ponoči dougčas in sm poslušu use, kar so pač nardili, kaj se je zgodil, kaj piše v časopisu in kakšni požari so bli in kakšan je uzrok požarou in tko naprej. To mi je blo zlo zanimivo. No, nekega dne smo šli v Labin. No, in ta Labin je ... tam delajo, je zdaj eno za kiparje, kjer lahko se pride tud mal pogledat. No, in tam dela ta umetnik en velak kip, naš prjatu, ime mu je Džanino. No, on, smo, ko smo pršli tm je blo zlo lepo in to so delal v enam parku, so mel lepo senco. No, in on je naredu en velak pravokotnik in notr lukno, potem je pa notr dāu plošče. No, in to je on naredu. Te plošče pomenjo knjige. /.../

O govorenem diskursu

Usporedba obaju ispitanikovih diskursa pokazuje razlike na fonetsko-fonološkoj razini, a svakako su značajnije razlike na sintaktičkoj razini. Iskazi su u dijalogu jednostavni, nepotpuni, puni su stanki i raščlanjivanih signala (npr. *pač, no...*). U najviše slučajeva iskazi, koji doduše odražavaju zapletenu strukturu (uzročno-posljedični odnos) ostanu nepotpuni ili ne-

dovršeni (*Eni so pršli, sam jih rajš nism šou ujet, kr sm biu prepričan, da... in če bi js teku za njimi /.../*).

Interferencije na morfosintaktičkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini

Na tim razinama vidi se nekoliko razlika u oba snimanja. Kada je ispitanik duže vrijeme stalno „izložen“ hrvatskom jeziku kao jeziku okoline, u slovenskom jeziku očite su neke interferencije. Interferencija u prvome snimanju na tim jezičnim razinama nije bilo.

Tako se u drugome snimanju javljaju interferencije na:

- a) leksičkoj razini (*traje ← traja, brez... ničvredna, velikim – veliko ljudem*) – ispitanik se sam ispravlja što pokazuje da je svjestan dvaju jezika i sredstava vezanih za jedan, odnosno drugi jezik
- b) sintaktičkoj i morfosintaktičkoj razini (*po imenu ← z naslovom Čarobna semena, so nehali bleščati ← so se nehali bleščati, podeli darila ← razdeli darila*).

Tablica 3. Slovenske interferencije po jezičnim razinama

Razina	1. snimanje	2. snimanje
leksička	–	<i>traje, brez..., velikim ljudem</i>
sintaktička i morfosintaktička	–	<i>po imenu, so nehali bleščati...</i>

Komentar

U ispitanikovu se govoru interferencije pojavljuju samo u drugome snimanju kada je ispitanik duže „izložen“ hrvatskom jeziku. Pogreške na leksičkoj razini ispitanik neposredno sam ispravlja, dok sintaktičke i morfosintaktičke pogreške ostaju neispravljene. Možemo zaključiti da je interferencija u slovenskom jeziku mnogo manje nego u hrvatskome. Pojavljuju se kada je ispitanik duže vremena bio u drugoj jezičnoj okolini.

■ ZAKLJUČAK

Ovim smo istraživanjem dobili zanimljive rezultate, potvrđene u literaturi o bilingvizmu (npr. Grosjean, 1982; Vilke, 1983), o različitim pojavama razvoja hrvatsko-slovenskog bilingvala. Istraživanjem smo potvrdili hipotezu o međuovisnosti L_{1h} i L_{1s} , hipotezu o glavnom (dominantnom) jeziku – slovenskom, hipotezu o većem broju slovenskih interferencija na svim jezičnim razinama te hipotezu o jeziku okoline kao glavnom vanjskom čimbeniku koji utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala. Interferencija je, dakle, više u L_{1h} , odnosno hrvatskome jeziku, koji nije jezik okoline ispitanika (u Ljubljani s njim hrvatski govori uglavnom njegova majka). Kada je hrvatski jezik duže vremena ispitanikov jezik okoline, interferencija je u hrvatskome doduše manje, iako još uvijek više nego u 1. i 2. snimanju na slovenskom jeziku. I interferencije u slovenskom jeziku, koji je ispitanikov jezik okoline, ali i jezik obrazovanja, potvrđuju pretpostavku o važnosti jezika okoline kao glavnog čimbenika koji

utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala. Interferencije u slovenskom jeziku pojavljuju se samo u 2. snimanju, posebice na leksičkoj i sintaktičkoj razini; u hrvatskome jeziku ima ih mnogo više i na ostalim jezičnim razinama.

Istraživanje je, dakle, pokazalo da simultani slovensko-hrvatski bilingval ima dva prva jezika, od kojih je jedan dominantan – L_{1s} , koji je ujedno i jezik okoline i jezik obrazovanja. U komunikaciji s bilingvalom dosljedno primjenjujemo strategiju jedna osoba – jedan jezik; od te strategije ima odstupanja u slovenskom jezičnom okruženju kada bilingval govori/odgovara jezikom koji mu je »lakši i pristupačniji«, tj. slovenskim. Međutim, kada dođe u hrvatsko jezično okruženje, tih je odstupanja manje. Istraživanje nam je također pokazalo da naš ispitanik postaje sve svjesniji svog bilingvizma – nadajmo se da će mu ta svijest i stalna upotreba obaju jezika omogućiti spontano prelaženje iz L_{1h} u L_{1s} , odnosno simultano upotrebljavanje i slovenskog i hrvatskog jezika.

REFERENCIJE

- Clyne, M. (1987). »Don't you get bored speaking only English?« Expressions of metalinguistic awareness in a bilingual child. U R. Steele i T. Threadgold (ur.). *Language topics: essays in honour of Michael Halliday*, 85–103. Amsterdam: John Benjamins.
- Dodson, C. J. (1983). Bilingualism, language teaching and learning. *British Journal of Language Teaching*, **21**, 3–8.
- Ferbežar, I. (1999). Merenje in merljivost v jeziku. (Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov). *Slavistična revija*, **47**, 4, 417–436.
- Granić, J. (1997). Komunikacijske vrijednosti govorenog i pisanog diskursa. Zbornik *Tekst i diskurs* (ur. M. Andrijašević i L. Zergollern-Miletić), 39–43, Zagreb:HDPL.
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Hakuta, K. i Diaz, R. (1985). *Mirror of Language: the debate on bilingualism*. New York: Basic Books.
- Kolorz, U. (1993). Opažanja o jednom dvojezičnom djetetu. *Strani jezici*, **XXII**, 1, 41–46.
- Kranjc, S. (1998). *Skladnja otroškega govora od prvega do tretjega leta*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Krisin, L. P. (1990). Sociolingvistički problemi u kontaktu bliskosrodnih jezika. Zbornik *Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama*, 189–194, Sarajevo: Institut za jezik.
- Mikeš, M. (1997). Razvijanje i negovanje materinjeg jezika u višejezičnoj zajednici. <http://www.sezampro.yu/jezikdanas>.
- Požgaj Hadži, V. (1995). Sistemske izgovorne napake na osnovi hrvaško-slovenske jezikovne interference. Zbornik predavanj (ur. M. Orožen), 37–55. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Požgaj Hadži, V. (1998). Jezična norma u sveučilišnoj nastavi hrvatskoga jezika kao stranog – sociolingvistički uvjeti. Zbornik *Jezična norma i varijeteti* (ur. L. Badurina, B. Pritchard, D. Stolac), 435–445. Zagreb-Rijeka: HDPL.
- Požgaj Hadži, V. (1999). Nekatere pasti pri prevajanju iz slovenščine v hrvaščino (in narobe). Zbornik predavanj (ur. E. Kržišnik i M. Lokar), 241–254. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford: Basic Blackwell.
- Stern, H. H. (1983). *Fundamental concepts of language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik*. Zagreb: Školska knjiga.

BILJEŠKA

¹Ovo eksperimentalno istraživanje bilo je predstavljeno pod naslovom Utjecaj vanjskih činilaca na dječju jezičnu kompetenciju (na primjeru slovensko-hrvatskog bilingva-

la) na 3. znanstvenom skupu *Istraživanja govora* održanom u Zagrebu od 10. do 12. prosinca 1998. godine.

ON SIMULTANEOUS SLOVENE-CROATIAN BILINGUALISM (A case study of a Slovene-Croatian bilingual)

Summary

The article discusses some aspects of the development of a Slovene-Croatian bilingual living in a family in which the one person — one language strategy is applied (father — Slovene; mother — Croatian), and in a Slovene language environment. The relationship between the Slovene and Croatian languages is discussed, as well as the notions of dominant language, interlanguage interference, and the influence of the language of the environment on the child's communicative competence. The results of experimental research on the language behavior of a ten-year-old Slovene-Croatian bilingual have confirmed the interdependence of Slovene and Croatian, the dominance of Slovene, many instances of Slovene interference on all linguistic levels in Croatian and the influence of the language of the environment (Slovene or Croatian) on the bilingual's communicative competence.

Key words: bilingualism, Croatian language, Slovene language, interference